

РАДОСЛАВ ГАЋИНОВИЋ
Институт за политичке студије
Београд

УДК 94(100)“1914/1918“:341.4
Оригиналан научни рад
Примљен: 23.03.2019
Одобен: 29.04.2019
Страна: 99-113

СТВАРНИ КРИВЦИ ЗА ВЕЛИКИ РАТ

Рат као светска појава постоји зато што нема довољно духовне снаге. Не верује се у снагу духа, верује се само духу силе. Уместо да се види циљ у духовном животу, види се у држави и расту моћи.

Николај Берђајев

Сажетак: Овим радом аутор настоји да анализирајући најрелевантније научне радове у свету који осветљавају дубинске димензије политичких прилика на почетку XX века, као и стварне кривце за почетак Првог светског рата, подсети научни јавност на почетку XXI века да су ревизионистичке тежње за промену историјских догађаја са почетка XX века научно неприхватљиве. Носиоци ревизионистичких ставова и непроверених тврдњи су политички мотивисане личности, иако са научним и професорским звањима. Њихова интерпретација историје на Балкану заснива се првенствено на фалсификованим документима који су запленили од стране Аустрије и Немачке у српским архивима, што је чињенично и доказано. По цену нарушавања сопственог научног дигнитета ревизионисти из западних држава су најофанзивније испољили своју активност у предвечерје стогодишњице од почетка Првог светског рата. Иако је њихова делатност финансирана од стране врло богатих држава са запада, нису успели да убеди светско јавно мњење а посебно не научну јавност у неопходност ревизије Версајског мировног уговора и кривице Немачке за Први светски рат.

Кључне речи: Наука, ревизија, кривица, рат, пропаганда

Немачки представници на Конференцији мира у начелу су 22. јуна 1919. године прихватили уговор, осим члана 231 о кривици за рат, и тражили поновну дискусију. Жорж Клеменсо (*Georges Benjamin Clemenceau*)¹ је одбио а савезници су запретили наставком операција. Под тим условима Немачка је пристала. То је одмах интерпретирано као „нечувена неправда”. Од тог тренутка па

¹ Жорж Клеменсо (28.9.1841-24.11.1929) истакнути француски политичар, председник владе и министар рата у судбоносним данима Првог светског рата, један од велике четворке на мировној Конференцији у Версају.

надаље почела је политичка борба за ревизију, у коју је укључена историјска наука, од почетка немачки професори,² а касније и професори из многих западних држава, наравно то су били све политички разлози.

У Немачкој је парламентарни одбор за ратну кривицу сакупио обимну грађу и представио је 1931. године у три тома. Међутим, 30.августа 1932. године, Херман Геринг(*Hermann Göring*), као председник парламента, наредио је да се сви примерци тог извештаја униште, тако да су најзначајнија немачка документа о узроцима Великог рата дефинитивно изгубљена. Из овог геста, разуме се, није тешко закључити да је тротомни извештај био неповољан по Немачку. Свега пет година по капитулацији, „Немачка парламентарна комисија”, која је испитивала узроке рата, затражила је од познатог (немачког) професора права, Хермана Канторовица (*Hermann Kantorowicz*), стручно мишљење о том трагичном догађају. Пошто је изучио сва релевантна документа, проф Канторовиц је поднео Експертски извештај по питању ратне кривице, у којем је утврдио да су Централне силе, дакле Немачка, Аустро-Мађарска, Бугарска и Турска, кривци за Велики рат, да је предратна политика Немачке и Аустроугарске била предуслов за тај сукоб, али да је кривица Аустроугарске ипак највећа. Проф Канторовиц је, као уосталом и многи научници пре и после њега који су научну истину стављали изнад дневнополитичких захтева, имао великих проблема, оптуживан је да „погани сопствено гнездо”, да прави невоље, а по доласку нациста на власт његова су дела уништена, а његов Експертски извештај штампан је тек 22 године после краја Другог светског рата. Сличну судбину, због сличних ставова изнетих у својој књизи „Право ка амбису,” објављеној 1927.године, доживео је и немачки амбасадор у Лондону, принц Лихновски (*Lichnowsky*) који је обележен као издајник. Бивши немачки канцелар Вилхелм Маркс (*Wilhelm Marks*) 1926.године у утицајном америчком часопису „Форин аферс” оповргава немачку кривицу за рат. Захтев за ревизијом Версајског мира био је заједнички именилац у парламентарном животу, који је превазишао све страначке политичке поделе. Бернхард Швертфегер (*Bernhard Swertfeger*) пише да „такозвани мировни уговор представља најсуровије понижење икад наметнуто једном великом и поноситом народу”. Алфред фон Вегерер (*Alfred von Wegerer*) руководи часописима који се боре „научно и морално” опротив лажних оптужби за ратну кривицу. Гроф Макс Монжела првобитно наводи да је Немачка „свесно изазвала рат као превентивни”, да би касније порекао своје тврђење и одбацио немачку кривицу. Чак и у време преговора око уласка Немачке у Лигу народа, канцелар Вилхелм Маркс изјављује да Немачка не прихвата одлуку Савезника о својој ратној кривици. Председник Немачке, маршал Фон Хинденбург (*Paul Ludwig Hans Anton Benckendorff von Hindenburg*) дан потписивања Версајског уговора означава као „дан жалости” и подвлачи да потпис на том уговору не представља и признање да је немачки народ крив за рат. Талас ревизионизма у погледу Версајског мира је неколико година пре доласка Хитлера(*Adolf Hitler*) на власт већ захватио све слојеве немачког друштва до те мере да је Херман Хесе (*Herman Hesse*) 1930. године

---

² М. Dreyer, О. Lembecke, Die deutsche Diskussion um die Kriegsschuldfrage 1918/19, Berlin, 1993, p. 22

писао Томасу Ману (*Thomas Mann*) да „данас 999 од 1000 Немаца ништа не зна о (нашој) кривици”. Седам година касније, 30. јануара, Хитлер у Рајхстагу из свег гласа виче да ће од тога дана Немци, од „губавца” међу народима, постати поново велика нација, јер „свечано повлачим немачки потпис са декларације да је Немачка крива за рат, који је уценом добијен од претходне, слабе владе, упркос њеном стварном мишљењу”.³

Фалсификованим српским архивским документима против немачке одговорности за Велики рат

По налогу аустроугарског Министарства спољних послова, у децембру 1915. установљена је посебна „Комисија за српске документе” (*Serbische Aktenkommission*), која је отпочела рад на припремању збирке заплених докумената из српских архива. На челу комисије био је Рудолф Погачар (*Pogatscher*), а радом је руководио директор Државног архива (*Statsarchiv*) др Ханц Шлитер (*Schlitter*). Мада мултинационална, Монархија као да није имала правих експерата са знањем српског језика, па је превођењем руководио др Ханс Фернле (*Hans Vöornle*). Преведено је неколико стотина докумената, чији је избор био тенденциозан, а преводи само приближно тачни или потпуно неверни оригиналу, нпр. коришћење израза који у потпуности нису одговарали онима у оригиналу. Поред аутентичних докумената, превођена су и предратна аустријска обавештајна акта. У суштини радило се о фалсификатима приређиваним од стране професионалних произвођача таквих докумената, који су радили за „познатог купца”.⁴

Када је у Сенжерменском уговору одређена кривица за рат, ни тада није било спремности да се иде у обарање таквог акта. Оспоравање кривице постала је обавеза неколико писаца на страницама немачких ревија које су се тиме бавиле. Ту је посебно био активан генерал Едмунд фон Глајсе-Хорстенау (*Edmund Glaise von Horstenau*), и др Лудвиг Битнер (*Ludwig Bittner*) који ће бити последњи поборник Аншлуса и ватрени обожавалац Хитлера као „највећег Аустријанца”. Када је Родерик Гос (*Roderich Gooss*) у децембру 1918. године почео да припрема обимну грађу за објављивање, није био начисто да ли је то научни или политички подухват.⁵ Сматрао је као велики недостатак недоступност папира Хојоса (*Count Alexandar von Hoyos*), аустроугарског посланика у Берлину јула 1914. године.⁶ У Аустрији је настало мишљење да би објављивање материјала могло да буде велико свођење рачуна са војском, ратним хушкачима и профитерима, који су чинили екстремну десницу аустријске полити-

³ Др Оливер Антић, *Велики рат*, ПЕЧАТ, бр. 318, од 16. маја 2014, стр. 38-39,

⁴ Радослав Гађиновић, *Насиље над Србима у XX веку - узроци и последице*, књига Прва, EVRO ВООК, Београд, 2017, стр. 489,

⁵ Миле Бјелајац, *„1914-2014 Зашто ревизија – Старе и нове контраверзе о узроцима Првог светског рата*, медија центар ОДБРАНА, Београд, 2014, стр. 150-155,

⁶ A.Von Hoyos, *Personliche Erinnerungen an die Schreckenstat in Sarajevo und den Ausbruch des Weltkrieges*, S. 411-418,

ке. Када је у јуну 1919. рад био завршен, Ото Бауер (*Otto Bauer*), министар иностраних послова Аустрије, био је против његовог објављивања у Берлину и успео је да то спречи. Сматрао је да би то непријатељима омогућило доказ да је све било немачка интрига и то управо пред одлуку о миру. Једино ако Немачка одбије потписивање уговора, имало би неког смисла објавити га у Бечу. Ако Немачка потпише, објављивање би само отежало положај Аустрије.⁷

У тексту под насловом „Одговорност за рат”, који је објављен у америчком часопису *Foreign Affairs* јануара 1926. године и о којем се много и на широко дискутовало у Америци, бивши немачки канцелар Вилхелм Маркс (*Wilhelm Marx*) приложио је расположиве документарне „доказе” настојећи да оповргне оптужбе да је Немачка одговорна за рат. Своје аргументе засновао је на руским и немачким документима, будући да у то време други нису ни били доступни. „Истина, британска влада је обећала да ће припремити такву публикацију, али то обећање до сада није испунила”, жалио се, а Француска је још увек објавила само мали број докумената на основу којих „се не могу извући закључци о француској политици пре 1914.”⁸ Такве изјаве говоре о међународном притиску на зараћене земље да своја документа обелодане ако желе да избегну осуду у случају да нешто прикривају. И, заиста, Зелиг Адлер (*Adler Selig*) је тврдио да је „одлагање штампања њиховог ратног материјала једна од великих грешака англо-француске политике после 1918.”⁹ Маркс је упозорио на то да није тачна претпоставка да само „окорели националисти” у Немачкој траже ревизију версајских закључака и подвукао да „цео немачки народ непрестано протестује против погрешних оптужби од како је Немачка била приморана да се повинује Версајском диктату.”¹⁰

Пошто је приказао не аргументоване документарне „доказе”, Маркс је закључио да само ревизија Версајског уговора, односно окончање исплате репарација и нова процена ратне кривице, могу да обезбеде будући напредак човечанства. „Помирење међу народима могуће је једино ако пркос и мржња попусте пред смирености и разумом”, упозорио је, уз суморну слику прилика у Европи неколико година после краја рата: „војно разоружање могуће је само када морално разоружање довољно узнапредује, пре свега када се поништи морална осуда из Версаја, када нестане међусобна мржња која и даље изједа свест људи, иако је седам година прошло од краја светског рата.”¹¹ Упркос Марксовој тврдњи да Немачка преко колекције званичних докумената „*Die*

---

⁷ Ulfried Burz, *„Austrija and the Great War: Official Publications in the 1920s and 1930s”*, у: Keith Wilson (ed), *Forging Collective memory. Governments and International Historians through Two World Wars*, Bergham, Oxford, 1996, pp. 181-183;

⁸ Wilhelm Marx, *„The Responsibility for the War”*, *Foreign Affairs*, 4, 1926, str. 178.

⁹ Министри свих странака сложни су у протесту – Бауер, социјалдемократа, Ратенау, демократа, др Вирт из Партије центра, Штреземан, вођа немачке Народне партије и људи као што су барон фон Розенберг, Куно и Лутер – сви једногласно траже да Немачка буде ослобођена страшног прекора да је пореметила мир у свету (Selig Adler, *„The War-Guilt Question” and American Disillusionment, 1918-1928*, *Jurnal of Modern History* xxiii, No. 1. March 1951, стр. 4).

¹⁰ Радослав Гађиновић, *Насиље над Србима у XX веку - узроци и последице*, књига Прва, EVRO BOOK, Београд, 2017, стр. 530,

¹¹ Wilhelm Marx, *„The Responsibility for the War”*, стр. 177-178, 194.

Grosse Politik” свету представља неулепшан и недотеран поглед на своју прошлост и тако пружа могућност свакоме ко зажели да обави сопствено истраживање”¹², немачка документација уопште није била комплетна и пружала је веома једнострану слику. Историчари, као на пример Луиђи Албертини (*Albertini Luigi*) и Фриц Фишер (*Fric Fischer*), откривају још многе доказе о кривици, а који су намерно били искључени из таквих издања. Од краја Другог светског рата још много докумената угледало је светлост дана и историчарима разјаснило догађаје који су довели до рата 1914. Готово непрекинито интересовање за узроке избијања Првог светског рата подстакло је научну јавност за темељито истраживање, повода и узрока Великог рата, што је резултирало настанак великог броја документарних доказа о том питању, а који потврђују одлуке версајског мировног уговора.

Нај релевантна светска наука на страни Версајског мира

Наравно, нису сви истраживачи узрока рата у међуратном раздобљу закључили да версајска пресуда треба да буде ревидирана. Оне који су били убеђени у кривицу Немачке, али бар веровали да је немачка највише одговорна за догађаје који су довели до избијања рата, обично се називају анти ревизионистима. Као што се види, међу појединцима који су одступали од званичне линије у Немачкој били су принц Лихновски (*Karl Max Fürst von Lichnowsky*), Вилхелм Милон (*Wilhelm Milon*), као и Рихард Грелинг (*Richard Grelling*), који је објавио *J'accuse...* у Француској за време рата и чије су послератне анти ревизионистичке публикације такође тамо штампане. У Аустрији је Хајнрих Канер (*Heinrich Kanner*) оптужио Централне силе за избијање рата у два текста објављена 1922. и 1926.¹³

У августу 1923. године парламентарна комисија која је истраживала узроке рата тражила је од немачког професора права Хермана Канторовица да припреми извештај о Јулској кризи 1914.¹⁴ Канторовиц је почео да истражује предратне догађаје уз помоћ званичних докумената и да процењује расположиве доказе. Што је више откривао, тим више је мењао претходно мишљење, које је било на линији тадашњег немачког право верног схватања. Независно истраживање узрока рата Хермана Канторовица, засновано на документарним доказима, довело је до закључака који су се разликовали од ревизионистичког става власти (и Комисије), и навело га да Централне силе прогласи превасходно одговорним за рат. Канторовиц је био један од ретких аналитичара вајмарског раздобља који није подржао званичну линију владе. У децембру 1923.

¹² Аника Момбауер, *Узроци Првог светског рата*, Превод са енглеског Ксенија Тодоровић, CLIО, Београд, 2013, стр. 72,

¹³ Heinrich Kanner, *Kaiserliche Katastrophenpolitik*, Vienna 1922; idem, *Der Schlüssel zur Kriegsschuldfrage*, Munich 1926; Richard Grelling, *J'accuse...*, Lausanne 1915; idem, *Le Campagne innocentriste*, Paris 1925; Adler “The WaR-Guilt Question”, стр. 7,

¹⁴ Подаци о Херману Канторовицу у Уводу Имануела Гајса за: Hermann Kantorowicz, *Gutachten zur Kriegsschuldfrage*, edited by I, Geiss, Frankfurt 1967, 11 ff. (наведено као: Geiss, ‘Introduction’)

завршио је свој рукопис насловљен *Gutachten zur Kriegsschuldfrage* (Експертски извештај о питању ратне кривице) у којем је изнео критичко мишљење о предратној политици Немачке и Аустроугарске и закључио да су Централне силе, а посебно Аустроугарска, превасходно криве за избијање рата.

Тако јеретичан извештај није могао да буде штампан у Немачкој у то време. У складу с тактиком одлагања, Парламентарна комисија је два пута тражила од Канторовица да преради и прошири свој извештај. Уз одобрење министра иностраних послова Густава Штреземана (*Stresemann*), немачка влада је 1923. године одложила објављивање овог штетног текста, а 1927. званично ускратила право Канторовицу да објави своје налазе.¹⁵ Све до 1930. Канторовиц је водио битку с Одељењем за ратну кривицу и Комисијом, али није успео да промени њихову одлуку. У преписци са *Auswärtiges Amt*-ом 1929. године, сажео је своје виђење њихове политике: „Уверен сам, делимично свесно, делимично несвесно, да целокупна званична, полужванична и приватна пропаганда о невиности има само један разлог – да морално припреми немачки народ за тренутак када ће, после одбацивања „лажи и кривици” цео Версајски уговор бити обезвређен.”¹⁶

Страховао је да ће исход тога бити „аутоматско отварање светског рата” и сматрао је да му је дужност да својим ограниченим средствима ради на спречавању таквог развоја. У писму из марта 1930. године он још јаче исказује свој страх: убеђен је да је целокупна пропаганда око кривице (*sic*) само невероватна превара народа која служи моралној мобилизацији за следећи светски рат.”¹⁷

Страствени напори Канторовица да објави оно што је пронашао по питању ратне кривице донели су му репутацију незгодног човека који ствара невоље и оптужен је да „погани сопствено гнездо” – резултат тога било је да му је ускраћена катедра на Универзитету у Килу. Одлуку да не буде унапређен и да му се не дозволи да објави *Gutachten*, донео је министар иностраних послова Густав Штреземан (*Gustav Stresemann*), 1927. године. Штреземан је страховао да би објављивање тог текста „обезвредило мој целокупни политички труд у Локарну”. Другим речима, знао је да бивши непријатељи Немачке не би били спремни на попустљивост према Немачкој после докумената које је Канторовиц нашао и који је осуђују.¹⁸ *Auswärtiges Amt* је 1929. године разматрао могућност да се наручи „контра извештај”. После те одлуке Канторовиц је дао оставку у парламентарној комисији, али није одустао од одлуке да своје налазе и објави. Међутим, није му било дозвољено да свој извештај објави самостално, независно од Комисије.

---

¹⁵ Herwig, Holger (ed) *The Outbreak of World War I: Causes and Responsibilities*, 5th revised edn, Leighton and Toronto 1991, стр. 2

¹⁶ Аника Момбауер, *Узроци Првог светског рата*, СЛЮ, Београд, 2013, стр.88,

¹⁷ Исто, стр. 68.

¹⁸ Herwig, Holger “Clio Deceived”: *Patriotic Self-Censorship in Germany after the War*, first published in *International Security*, 12, 1987 стр.113; После годину дана та одлука је повучена и Канторовиц је добио унапређење. У књизи: *Der Geist der englischen Politik und das Gespenst der Einkreisung Deutschlands*, Berlin 1929, стр. 33,

Један од учинака надолазеће силе национал социјалиста 1933. године био је да Канторовицеви налази неће бити објављени пре Другог светског рата нити за његова живота. За време Трећег рајха није долазило у обзир да се постави питање званичне тезе о кривици, а када је нови режим јавно спалио књиге нежељених аутора, објављена дела политички неподобног Канторовица (Јерврејина) уништена су заједно са делима свих који су проглашени за не-Немце. У таквој политичкој клими ништа анти ревизионистичко није могло да буде објављено. Канторовицев извештај пронашао је Имануел Гајс (*Immanuel Gajs*), који га је штампао 1967, четрдесет година пошто га је његов аутор завршио. Био је то допринос новој дебати о избијању рата током такозване Фишерове контроверзе. *Auswärtiges Amt* је био толико против Канторовицевог дела, да је чак четрдесет година после изворне забране штампања, бивши секретар мисије Карл Швендеман (*Karl Sandeman*), који је био на челу Одељења за ратну кривицу од 1928. до 1931. протестовао у писмима читалаца против позитивне оцене Канторовицевог дела када га је Гајс објавио 1967. године.¹⁹

Крајем двадесетих година, принц Лихновски је поново дошао на насловне стране са својим сећањима под насловом Право ка амбису. После објављивања у новембру 1927. године, књига је у целој Немачкој дочекана с бујицом негативних приказа и критика. Фридрих Тиме (*Friedrich Time*), један од уредника *Die Grosse Politik*, осудио је књигу и Лихновског назвао „амбасадором који се током рата окренуо против сопствене земље”.²⁰ Другим речима, текст Лихновског је осуђен као текст издајника. Тиме је чак толико далеко отишао да је Лихновског окривио за послератно швајцарско издање његовог спорног меморандума из 1916. године, а оно што је Лихновски настојао да покаже било је сасвим безазлено и односило се на тадашњи међународни консензус. Објаснио је да је књигу објавио с намером да истражи дубље разлоге катастрофе, али не дирајући такозвано питање ратне кривице и да терет одговорности не припише само једном појединцу у Немачкој или на неком другом месту. Покушао сам да покажем да је до рата довело кобни склоп група и удружења које је Бизмарк (*Otto von Bismarck*) увео, и да су велике силе на тај начин увучене у сукоб који је био против њихових стварних интереса. Надао се да би његов извештај могао да „подржи дух помирења и *rapprochement* (приближавање ставова), и да би истовремено могао да допринесе консолидовању мира у Европи.” У ствари, Лихновски је спустио тон својих претходних осуда, изречених 1915. године, и нагласак ставио на погрешне потезе, а не на жељу за ратом као главне чиниоце немачке одлуке 1914. године, а изоставио је оно што су неки сматрали најопаснијим деловима његовог ратног меморандума.²¹

Француски историчари међуратног периода били су у тешкој ситуацији јер је и после рата Рејмон Поенкаре (*Raymond Poencare*) био истакнути поли-

¹⁹ Geiss, Imaanuel, “*Die manipulierte Kriegsschuldfrage*”, Deutsche Reichspolitik in der Julikrise 1914 стр. 33. Резиме Канторовицевих аргумената на енглеском у приказу књиге Gutachten in Central European History, 1, 1968,

²⁰ Чланци у *Kölnische Zeitung*, 11. дец. 1927. и у: Archiv für Politik und Geschichte, Heft I, 1928, наведени код: Lichnowsky, Heading for the Abyss, London 1928, примедба преводиоца, стр. v

²¹ Bernadotte Everly Schmitt, *The Coming of the War, 1914*, 2 vols, New York 1930; idem, *The Origins of the First World War*, London 1958.

тичар. Прво је 1914.године био председник Француске, а двадесетих година њен премијер. Као што је Бернадот Шмит(*Bernadette Smith*) приметио 1926. двадесетих година су се појавиле прве сумње да је Поенкаре можда радио на томе да дође до рата, али на то није обраћана велика пажња јер је све потекло од социјалиста. Будући да је рођен у Лорени, бивши француски председник је наводно смерао *revanche* у француском народу подстицао реваншистичко расположење. Због таквих ставова Поенкаре је 1926.године објавио јавну одбрану својих потеза у делу насловљеном *Au Service de la France*.²²

Историчаре су владе у многим земљама, упућивале да објављују само оно што је званични став о ратној кривици, и Французи су углавном веровали у такво тумачење узрока рата. Тако је влада основала институт на Сорбони и Пјера Ренувена(*Pierre Renouvin*) задужила да спреми противаргумент пропагандном материјалу који у Немачкој објављује Одељење за ратну кривицу. Међутим, иако је левица критиковала Ренувена зато што је аполегета и „званичник”, он је испитао француску предратну политику с критичког становишта и био је први који је рекао да се у француској Жутој књизи налази велики број лажираних докумената.²³ Да на њега не би утицали политички ставови, Ренувен је своје дело засновао на научном истраживању, што није било нимало лако, како је и сам описао 1929. године: „Требало је прочитати десетине хиљада дипломатских докумената, требало је пронаћи и критички обрадити сведочења стотине сведока, требало се пробити кроз лавиринт спорних питања и расправа, све у потрази за неким случајним значајним открићем – то је задатак историчара који треба да у целини нападне велики проблем узрока светског рата.”²⁴

Ренувен је био добро опремљен за овај задатак, будући да је био у редакцији за издавање *Documents diplomatiques français*, и свој први извештај о узроцима рата – *Les Origines immédiates de la guerre* – објавио је 1925.године. По његовом мишљењу, Немачка није била крива за планирање рата уопште, али с обзиром на то да су Немачка и Аустроугарска биле спремне да уђу у локални рат, упркос чињеници да су „хладнокрвно промислиле о свим могућим последицама таквог потеза”, оне треба да сносе и главну одговорност за избегавање рата.²⁵

У Француској и Британији антиревизионистички ставови имали су највише утицаја непосредно по завршетку рата. Гнев изазван ратним страхотама и потреба да се неко окриви за његово избегавање, довели су и до потребе да се пронађе и осуди тај кривац. Међутим, време је пролазило и међуратна међународна дипломатија тешње је повезала Немачку са западним силама, па и сваљивање кривице више није било тако хитно питање. Требало се бавити другим претњама, не само суровим економским условима крајем двадесетих

---

²² Raymond Poincare, *Au Service de la France*, Paris 1926. У Британији је сер Едвард Греј осетио потребу да објави оправдање: Viscount Grey of Fallodon, *Twenty-Five Years*, 2 vols, New York 1925.

²³ Исто, стр. 921.

²⁴ Pierre Renouvin, “*How the War Came*”, у: *Foreign Affairs*, Apr, 1929, стр. 384.

²⁵ Наведено у: Langdon, *The Long Debate*, стр.44. P.Renouvin, *Les Origines immédiates de la guerre*, Paris 1925. Енглески превод: *The Immediate Origins of the War*, Објављен је у Њујорку 1927. године.

година него и страхом од болшевизма, а у том случају Немачка је била потребна као савезник. С протоком времена, освета и казна постале су мање важне – дошао је тренутак за помирљивију сагласност у погледу питања ратне кривице.²⁶

Колонијално ширење и империјалистичке амбиције убрзали почетак Великог рата

Лењин је 1916. тврдио да су колонијално ширење и империјалистичке амбиције највећих зараћених земаља у жижи узрока рата. Поредеши предратну трговину и производњу, поставио је питање: „Која средства осим рата постоје под капитализмом да се превазиђе несразмера у развоју производних снага и акумулације капитала, на једној страни, и расподеле колонија и сфера утицаја финансијског капитала, на другој?” Када је 1916. написао „Империјализам - највиши стадијум капитализма,” Лењин је хтео да покаже социјалистима који су подржали своју земљу 1914. у уверењу да бране своју земљу од агресора, да су их њихове владе превариле. После рата Лењин је у уводу додао да је његова студија „доказала да је рат 1914-1918. на обе стране био империјалистички (односно да је био рат анексиониста, грабљивица и отимача); био је то рат за поделу света, за расподелу и прерасподелу колонија и утицајних сфера финансијског капитала.”²⁷ Лењиново марксистичко тумачење рата, као и свако марксистичко тумачење многих појава и процеса има својих недостатака и недоречености. Западни историчари углавном се не би сложили са оваквим марксистичким тумачењем, али је велики број њих ипак сматрао да су за избијање рата криви систем савезништвава, тајна дипломатија позног деветнаестог века, и империјална супарништва. На тај начин су потврђивали расположење из касних двадесетих и тридесетих година да Немачка не може бити једини кривац. Упркос развоју таквог угодног концензуса, Одељење за ратну кривицу наставило је да цензурише и контролише немачке публикације. У ствари, тада је могло много делотворније да делује него непосредно после рата, посебно у случају збирки неких непожељних докумената. Одељење је 1919. године могло неометано да заустави штампање докумената које је Кауцки (*Karl Kautsky*) сакупио, крајем двадесетих и почетком тридесетих година XX века, могло је да заустави објављивање и неких званичних налаза Парламентарног одбора, који је установљен 1918. да би се истражили узроци рата. Одбор је у јануару 1931. представио резултате истраживања у завршном извештају. Одељење за ратну кривицу позвало је експерта, Вилхерма Шера из Радног одбора да сакупи оцене тог извештаја Парламентарног одбора. С обзиром на то да је посредни била једна од пропагандних организација коју је водио *Auswärtiges Amt*, радило се с посебном обазривошћу. Ипак, није то било независно истраживање.²⁸

²⁶ Аника Момбауер, *Узроци Првог светског рата*, СЛЮ, Београд, 2013, стр. 92,

²⁷ Vladimir Iljič Lenin, *Imperialism – The Last State of Capitalism*, in *Selected Works*, English translation, Moscow 1968, стр. 169-257,

²⁸ Радослав Гађиновић, *Насиље над Србима у XX веку - узроци и последице*, књига Прва, EVRO BOOK, Београд, 2017, стр. 534,

Комисија за утврђивање ратне кривице, под руководством Американца Роберта Ленсинга (*Robert Lansing*), завршила је извештај 29. марта 1919, са закључком: „*Рат је испланиран од стране Централних сила као и од њихових савезника Бугарске и Турске и резултат је деловања остварених с предумишљајем и у намери да се исти учини неизбежним. У сагласности са Аустроугарском Немачка је свесно радила на томе да на страну гурне бројне посредничке предлоге Антанте и осујети њена поновљена настојања да се рат спречи*”. По Ленсингу, покретачи освајачког рата морали су бити жигосани пред историјом. То је унето у Версајски (чл. 231) и Санжерменски уговор (чл.177).

Аустроугарски дипломата Адалберт Штернберг (*Hubert Heinrich Adalbert Sternberg*) је записао: „Светски рат је био избежан да смо ми Балкан ценили друкчије. Нису Срби били наши непријатељи, него смо ми били њихови.” Залажући се за добросуседске односе Никола Пашић је истакао: „Ми можемо само дубоко жалити што се поред наше најбоље воље да повратимо поверење у добро расположење између Србије и Аустроугарске, увек деси по неки случај необјашњив који квари и омета добро расположење за решавање питања, корисних по обе стране.” Ове речи у скупштини добијају драгоцену потврду у презентованим истраживањима историчара из Брна Вацлава Штјепанека (*Václav Štěpánek*), који је саопштио да је у архиви аустријског Министарства спољних послова открио документа с краја 1912. о досад непозатој Пашићевој понуди, преко Томаша Масарика (*Tomáš Garrigyk Masaryk*), аустроугарском министру спољних послова Бертхолду (*Leopold Berthold*). Дакле, Пашић је, као доказ своје мирољубивости, исказао спремност да дође у Беч и да се поклати Бертхолду како би се тиме утолила бечка глад за престижом. Масарик је то пренео Бертхолду, али он те ствари није разумео и није се приволео миру. Масарик се потом жалио моћном Билинском (*Leon Beliński*), министру финансија, задуженом и за Босну и Херцеговину, и другим министрима. Узалуд. У предлозима је истакнуто да Србија жели да живи са Аустријом у миру и пријатељству, при чему жели да сачува своју економску и политичку независност.

Аустроугарски дипломата гроф Адалберт Штернберг (*Adalbert Sternberg*) објавио је 1928. године на страницама „Новог бечког журнала” следећи коментар о политици Бертхолда и Аустроугарске према Србији: „Ми смо повредили витални живац Србије. Бертхолд (*Leopold Berthold*) не каже да ли су покушали ублажити мржњу – која влада у Србији – мирољубивим духом на економском пољу, те да њој не остане рат као једино средство да спасе свој опстанак... Сам Бертхолд као и цео остали свет знао је, да су саме одредбе овог ултиматума значиле што и објава рата. Подсећам у томе погледу на једно Писмо грофа Тисе (*István Tisza*) упућено цару 1. јула 1914. о намерама Аустроугарске аутентично говори, а између осталог истиче:”Тек после аудијенције имадох прилике да говорим са грофом Бертхолдом и сазнам о његовој намери да се једном рашчисте рачуни са Србијом` и Тиса опомиње против тога”.²⁹

---

²⁹ Миле Бјелајац, Фелтон у Политици „ „Уочи стогодишњице Првог светског рата,” четврти наставак, „Српска неспремност за нове кризе” Политика, 3. децембар, 2013,

Занимљиво је поменути да је генерал гроф Макс фон Монгелас (*Maximilian fopn Montgelas*) у приватној преписци с берлинским правником Михардом Грелингом 1914. признавао „троструку кривицу Немачке”. Због неслагања с ратоборном политиком своје владе Грелинг је по избијању рата прешао у Швајцарску, где је објавио књигу „Оптужујем”. Монгелас му је тада писао: „Пре рата Немачка је настојала да очува мир застарелим и неподесним средствима све већег наоружавања. Свесно је изазвала рат који је назвала превентивним ратом. Имала је ратне циљеве које ниједан разумно частан противник није могао да прихвати.” Штавише, Монгелас је признао да је тај „превентивни рат о којем се одлучивало 5. јула прерастао у освајачки рат у септембру 1914.” Касније, после слома Немачке, вратио се на колосек ревизије тих оцена. Био је члан прве четворне комисије за утврђивање кривице за рат, с Карлом Кауцким (*Karl Kautsky*) на челу, али се после његовог уклањања приклонио „патриотским” снагама. Како је у новим околностима Монгелас негирао да се некада слагао с Грелингом, Грелинг је објавио факсимил генераловог писма и тако га учинио доступним потоњим историчарима.³⁰

Спречавање Карла Кауцког за објављивање истине о Великом рату

Крајем рата, унутар револуционарне владе у Немачкој отворена је дебата и иницирано истраживање проблема кривице за рат. Одлучено је да се штампају сва документа јасно везана за избијање рата. Иницијатива је потекла од баварског премијера Курта Ајзнера (*Kurt Eisner*) који је минхенским новинама већ дао писма баварског посланика из Берлина из јула 1914. из којих се видело како је мала група уз садејство елита оркестрирала избијање рата. Влада је за тај посао 9. децембра 1918. одредила др Карла Кауцког. Чим је др Карл Кауцки почео да прикупља материјал о одговорности за рат, сусрео се с опструкцијом, због страха одговорних да ће утисак бити неповољан по Немачку. Када је Кауцки ипак свој рад приводио крају, у марту 1919, нове структуре забраниле су му улазак у Архив и тражиле да врати све строго поверљиве документе. Кренуло је ометање и одлагање објављивања. Старе структуре добро су се организовале и предузеле припрему платформе за Мировну конференцију о питању кривице за рат. Тек касније, после Конференције, Кауцки објављује своју збирку. У објашњењу је навео: „Политика Централних сила годинама пре рата била је таква, да се светски мир није одржавао помоћу њих, већ само упркос њима.” Слично Кауцком прошао је и професор права Херман Канторовиц, којем је 1923. Истражни одбор Рајхстага за утврђивање узрока рата дао задатак да изради међународноправну експертизу о политици немачке владе у лето 1914. године. Радио је на изворној грађи, моделом судског процеса. Посао је завршио 1927. и његов закључак свео се на тврдњу да Аустроугарска сноси главну одговорност, а Немачка има велику одговорност. Ова експертиза нестала је у тајној архиви Министарства спољних послова. Нису били задовољни његовим налазом и политички разлог – ревизија, постао је старији. Канторовиц

³⁰ Исто, Политика, 12. децембар, 2013,

је потом свугде у Немачкој био ометан а његова академска каријера је уништена. На крају је био присиљен да емигрира. У августу 1919.у Рајхстагу је формирано тело које је требало да отвори питање ревизије члана 231. Версајског уговора. Но, то тело није показало оперативност, јер су превладавале свађе старих и нових политичких елита око раније одговорности.³¹ Из истог разлога, за јавност су се смишљали и пуштали гласови да је питање о ратној одговорности уперено против земље, државе, отаџбине, да је потребно морално спасавати Немачку и да је то патриотска дужност сваког Немца.

У јануару 1920.године, тадашњи министар иностраних послова Милер(*Alexander Miller*), у приватној преписци, на следећи начин је дефинисао сопствене задатке: „Наш задатак може бити само то да се, сваког дана или што чешће, указује на то да није кривица само на нама”, а на другој страни било је просвећивање народа. Следећа етапа било је формирање „Радног одбора немачких удружења”, у априлу 1921, који је првествено имао за циљ домаћу публику. Међутим, у исто време формирана је и „Централна служба за истраживање узрока рата”, која ће деловати до 1937.године. на њено чело доћи ће 1923.године Алфред фон Вегерер(*von Wegerer*), бивши официр и учесник рата. Како је требало деловати према иностранству, покренут је месечник „Kriegsuldfrage” („Питање ратне одговорности”), чији је први број изашао у јулу 1923.

Историјска исина о кривцима за Велики рат

Историчари, упркос жељама ревизиониста, показују да је 2.јула немачка војска одлучила да уђе у рат „са Русијом која још није спремна `и Француском` веома преокупираном домаћим проблемима и финансијским потресом”; Вилхелм II одлучно је уверавао свог министра војног Ериха фон Фалкенхајна (*Erich von Falkenhoy*n) (5.јула) и делегата адмирала Тирпица (*Alfred Peter Friedrich von Tripitz*) (6.јула) да руска интервенција није вероватна јер „Цар неће дати своју подршку краљеубицама и јер је Русија у овом тренутку војно и финансијски тотално неприпремљена за рат”. Саксонски и Баварски војни аташеи у Берлину преносили су исто. Начелник Генералштаба је рекао да „никад нећемо добити такву добру прилику као сада на рачун француске и руске некомплетираних армије.” Другу област деловања ревизиониста представљало је доказивање да је иза Сарајевског атентата стајала српска влада и карактер аустроугаско-српских односа пред рат. Наравно, инсистирало се искључиво на српским подмуклим субверзијама, а прећуткивало да је у плановима аустроугарских кабинета и утицајних личности Србија била осуђена на економско слабљење, потчињавање и физичко комадање.³²

Фриц Фишер(*Fric Fischer*) је у својим дубинским истраживањима довео у питање три догме немачке националне свести које су се успостављале од Сарајевског атентата, па у целом међуратном периоду. *Прва* догма - да је Рајх

---

³¹ Исто, Политика, 14. децембар, 2013,

³² Исто, Политика, 15. децембар, 2013,

од 1914 до 1918 водио одбрамбени рат, штавише да је то била „борба за опстанак”. Друга догма - да Рајх није изазвао Први светски рат. Трећа догма, којој су две претходне служиле као подлога - да је нацистички Рајх, дакле и неспорно немачко изазивање Другог светског рата, нешто несагласно целој ранијој немачкој историји, нешто што је изузетак, случајност.³³ Фишер је установио да је постојала тежња за постизање светске моћи са припадајућим циљевима, који су се зависно од услова мењали, али не битно (*Imperium Germanicum*). Са својим сарадницима, Гајсом на првом месту, установио је све активности које су водиле једном „решењу” како се не би пропустила шанса да се атентат искористи као повод за рат. Он је усвојим истраживањима доказао да се основни циљ спољне политике немачке није променио од 1871 до 1945. године. Професор Бергхан (*Volker Berghahn*) закључује да је после много година расправа међу историчарима око одговорности за избијање рата у августу 1914. у току којих су немачки историчари кривили или Тројну антанту или све подједнако за склизнуће у понор, Фишерово контроверзно произвела резултат који је и на почетку XXI века широко прихваћен у научној заједници која се бави непосредним узроцима рата – Царска палата у Берлину гурнула је Европу преко руба. „Ти људи су недељу дана пре 1. августа, заједно с јастребовима из Беча, својеволјно погоршали кризу, иако су били у најповољнијој могућности да је примире и демонтирају.” Следећи научне резултате Фишера и његових следбеника, може се, по Бергхановом мишљењу, констатовати да постоји широки консензус да се током критичких недеља најважнији конфликт одвијао између војних и цивилних личности Рајха. Круг око Молтке (*Helmuth Johannes Ludwig von Moltke*) није хтео да пропусти прилику која се указала „да се среди рачуни са Антантом”. Његов аустроугарски колега Конрад Хецендорф је у периоду од 1. јануара 1913. до 1. јуна 1914. чак 24 пута тражио рат против Србије.³⁴

У анкети Би-Би-Сија (BBC), „Ко је крив за Први светски рат?” одговарали су еминентни историчари, њих десет. међу њима били су Макс Хајстингс (*Ser Maks Hju Mekdonald Hejstings*), Ричард Џеј Еванс (*Sir Richard Evans*), Хедер Џонс (*Heather Jones*), Џон Рол (*John Rohl*), Герхард Хиршфелд (*Gerhard Hirschfeld*), Аника Момбауер (*Annika Mombauer*), Шон Мекмикин (*Sean McMeekin*), Катриона Пенел (*Catriona Pennell*), Гари Шефилд (*Gary Sheffield*) и Дејвид Стивенсон (*David Stevenson*). Већина историчара је остала привржена ранијим ставовима о доминантној немачкој одговорности, уз Аустроугарску, која је одавно желела обрачун са Србијом.³⁵ Макс Хејстингс је поновио своје више пута изречене ставове да га „нису уверили аргументи против Србије,” те да не верује да је Русија желела европски рат 1914, јер су руски лидери знали да би били у много јачој позицији за две године, када окончају програм наоружања. Слично размишља Џон Рол, који за главног кривца означава Немачку и Аустроугарску и подвлачи да Први светски рат „није избио случајно нити зато што

³³ Миле Бјелајац, „ 1914-2014 Зашто ревизија -старе и нове контраверзе о узроцима Првог светског рата”, Медија центар ОДБРАНА, Београд, 2014, стр. 170,

³⁴ Исто, Политика, 29. децембар, 2013,

³⁵ Би-Би-Си, Ко је крив за Први светски рат ?, ТАЊУГ из Лондона, среда 12 фебруар 2014,

је заказала дипломатија,” већ као „резултат завере владе империјалистичких земаља Немачке и Аустроугарске, које су се надале да ће Британија остати изван сукоба.” У групи историчара за које нема сумње у примарну одговорност Немачке и Аустроугарске су и професори Гари Шефилд и Дејвис Стивенсон. Стивенсон тако понавља утврђено мишљење да је Немачка главни кривац и сноси највећи део одговорности „подршком Аустроугарској да нападне Србију, иако је знала да ће сукоб ескалирати.... Без Немачке подршке Аустроугарска монархија не би деловала тако драстично.” Др Катарина Пенел такође криви Немачку и Аустроугарску и истиче: „Ултиматум Србији од 23. јула био је формулисан тако да је било практично немогуће прихватити га.”

Литература:

1. Adler, S. “The War-Guilt Question” and American Disillusionment, 1918-1928, *Journal of Modern History* xxiii, No. 1, March 1951
2. Antić, O. *Veliki rat*, PEČAT, br. 318, od 16. maja 2014,
3. Bjelajac, M. 1914-2014 Zašto revizija - stare i nove kontradikcije o uzrocima Prvog svetskog rata, Medija centar ODBRANA, Beograd, 2014,
4. Burz, U. “Austrija and the Great War: Official Publications in the 1920s and 1930s”, u: Keith Wilson (ed), *Forging Collective memory. Governments and International Historians through Two World Wars*, Berghan, Oxford, 1996,
5. Geiss, I. “Die manipulierte Kriegsschuldfrage”. *Deutsche Reichspolitik in der Julikrise 1914*,
6. Gaćinović, R. *Nasilje nad Srbima u HH veku - uroci i posledice*, knjiga Prva, EVRO BOOK, Beograd, 2017,
7. Kanner, N. *Kaiserliche Katastrophenpolitik*, Vienna 1922;
8. Kantorowicz, H. *Gutachten zur Kriegsschuldfrage*, edited by I. Geiss, Frankfurt 1967,
9. Lichnowsky, *Heading for the Abyss*, London 1928,
10. Mombauer, A. *Uroci Prvog svetskog rata*, CLIO, Beograd, 2013,
11. Poincare, R. *Au Service de la France*, Paris 1926.
12. Renouvin, P. “How the War Came”, u: *Foreign Affairs*, Apr, 1929,
13. Everly, S. B. *The Coming of the War, 1914*, 2 vols, New York 1930,
14. Iljić, V. *Lenin, Imperialism – The Last State of Capitalism*, in *Selected Works*, English translation, Moscow 1968,
15. Holger, H. (ed) *The Outbreak of World War I: Causes and Responsibilities*, 5th revised edn, Leighton and Toronto 1991,
16. Holger H. “Clio Deceived”: *Patriotic Self-Consorship in Germany after the War*, first published in *International Security*, 12, 1987
17. Wilhelm Marx, W. “The Responsibility for the War”, *Foreign Affairs*, 4, 1926,

REAL CULPRITS FOR FIRST WORLD WAR

Summary: Majority of most eminent world historians agree among themselves that main culprits for the beginning of the First World War are Germany and Austro-Hungary. With his in depth-research a historian Fritz Fisher challenged three dogmas of German national awareness that had been established from Sarajevo Assasination throughout whole

period between two world wars. First dogma was that from 1914 to 1918 the Reich led a defensive war and moreover, that it was the word about “the battle for survival”. Second dogma was that the Reich did not cause the beginning of the First World War. The previous two dogmas were the basis for the creation of third dogma, which was that the Nazi Reich and its non-doubtful provocation of the Second World War was not compatible with whole previous German history and that it was an exception and coincidence. Historian Fisher concluded that there had been the aspiration present to obtain the world power with associated objections to it (*Imperium Germanicum*), which were subject to conditions which could have changed in accord with conditions at time, but not significantly. Fisher, with his assistants, among them first of all with Imanuel Geiss, conducted the research activities which led to finding “the solution” that the Sarajevo assassination was used as the cause for the beginning of the war. In his research Fisher proved that basic objective of foreign policy of Germany had not changed from 1871 to 1945. In the survey of BBC “Who is guilty for the First World War?” ten eminent historians gave their answers and they were Sir Max Hugh Macdonald Hastings, Sir Richard Evans, Heather Jones, John Rohl, Gerhard Hirschfeld, Annika Mombauer, Sean McMeekin, Catriona Pennell, Gary Sheffield and David Stevenson. Majority of these historians kept their former opinion regarding dominant German responsibility, along with the responsibility of Austro-Hungarian monarchy which had wanted armed conflict with Serbia for a long time. Historian Max Hastings has repeated many times his attitudes that “he was not convinced by arguments against Serbia” and that he did not believe that Russia wanted European war in 1914, because Russian leaders were aware of the fact that they could have been in much stronger position two years later after the program of armament was finished. Historian John Rohl held similar opinion and he also underlined Germany and Austro-Hungarian monarchy as the culprits, claiming that the First World War “did not start just by accident nor due to the failure of diplomacy”, but as “the result of conspiracy of Germany and Austro-Hungarian monarchy which hoped that Great Britain would stay out of the conflict.” Professors Gary Sheffield and David Stevenson also belong to the group of historians who have no doubt in primary responsibility of German and Austro-Hungarian monarchy. David Stevenson repeated the firm opinion that Germany was the main culprit and was most responsible for “the support to Austro-Hungarian monarchy to attack Serbia, although Germany knew that it could lead to escalation of the conflict... Without the support of Germany Austro-Hungarian monarchy would not act in such a drastic way.” Historian Catriona Pennell also blamed Germany and Austro-Hungarian monarchy for the war and underlined that „the ultimatum of 23rd of July to Serbia was formulated in such way that it was practically impossible to accept it.“ Historians like Luigi Albertini and Fritz Fisher have discovered many more details regarding the guilt of Germany and Austro-Hungarian monarchy that had been intentionally excluded from publishing. Since the end of Second World War many more documents of this kind was discovered and so historians could understand the events which had preceded the beginning of the war in 1914. This continuous interest of public for the causes for the beginning of the First World War has triggered the interest of academics to thoroughly research motivation and causes for the First World War. It resulted with production of a huge number of documented proofs regarding the cause of the First World War, which was also confirmed by decisions of Treaty of Versailles Peace Conference.

Key Words: science, revision, guilt, war, propaganda

